

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	30.11.2019
Received / Makale Geliş	27.09.2019	Published / Yayınlanma	30.11.2019

TÜRK VE SLAV MİTİK DÜNYASINDA AY KÜLTÜ

THE MOON CULT IN THE TURKISH AND SLAVIC MYTHIC WORLD

Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Ankara / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-5573-8075

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1597>

Reference: Öksüz, G. (2019). Türk ve Slav mitik dünyasında Ay kültürü. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(45), 3853-3858.

ÖZET

Mitolojik unsurların öne çıktığı eski çağlarda insanlar doğanın birçok ögesini kutsallaştırarak bunlara tanrısal nitelikler vermiş, böylece kült kavramı ortaya çıkmıştır. Güneş'ten aldığı ışığı Dünya'ya dolaylı olarak yansıtan, geceleri Güneş'in yerini alan Ay, göklerden gelen bir ışık kaynağı olması nedeniyle eski devirlerden itibaren kutsal bir nitelik kazanmıştır. Güneş'ten sonra gökyüzündeki en büyük ve en parlak gökcismi olan Ay'ın büyüyüp küçülerek girdiği şekiller, doğum ve ölüm döngüsüyle özdeşleştirilmiştir. Ayrıca Ay'ın sadece karanlıkta görünür olması, her gün doğup batması öteki dünya ile ve ölüp dirilme ile de ilişkilendirilmiştir. Dünya ile Ay arasındaki dönme ilişkisinin bilinmediği dönemlerde ilahi bir nitelik kazandırılan Ay tapımı, Sümer uygarlığında başlamış, Hitit uygarlığından geçerek ilk çağın bütün toplumlarına yayılmıştır. Ay'ın gökyüzündeki hareketi değişik fazlar halinde olduğundan, ilk çağlardan beri Ay'ın hareketlerine göre eylem yapma inancı vardır. Savaşa girme, kazanıp yenilme hep bu harekete göre fal açılarak değerlendirilmiştir. Her halkın mitolojisinde olduğu gibi Türk ve Slav mitolojilerinde de benzeşen ve ayrışan yönler mevcuttur. Ay'la ilgili inanışlar her iki halkın mitolojisinde de kutsallıkla, saygıyla ve kehanetle şekillendirilmiştir. Bunda, Ay'ın Dünya'ya yakın olmasının, Dünya'nın etrafında dönüşüne göre Hilal'den Dolunay'a kadar şeklinin ve büyüklüğünün değişmesinin, çekim kuvveti dolayısıyla med cezirlere neden olmasının payı vardır. Her iki mitolojik sistemde de Ay, Güneş'le ilişkilendirilir. Bu çalışmada Türk ve Slav toplumlarına ait mitik dünyalarda Ay'a verilen anlamlardan söz edilecek, Ay'la ilişkilendirilen olgulara değinilecek, Ay'la ilgili inançların geleneklere yansımaları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, kült, Ay, paganizm.

ABSTRACT

In ancient times, when mythological elements came to the fore, people sanctified many elements of nature and gave them divine qualities, thus the concept of cult emerged. The moon, which indirectly reflects the light it receives from the sun and replaces the sun at night, has gained a sacred character from the ancient ages since it is a source of light from the sky. After the sun, the largest and brightest celestial body in the sky, the moon, which has grown and shrunk, has been identified with the cycle of birth and death. Also, the fact that the moon is visible only in the dark, every day rises and sinks, is associated with the other world and death and resurrection. In the periods when the relationship between the earth and the moon was not known, the worship of the moon, which was given a divine nature, started in Sumerian civilization and spread through Hittite civilization and spread to all societies of the first age. Since the movement of the moon in the sky is in different phases, since the first ages, there is the belief of taking action according to the movements of the moon. Entering the battle, winning and defeating according to this movement was always evaluated. As in the mythology of each community, there are similar and differentiating aspects in Turkish and Slavic mythologies. The beliefs about the moon are shaped by sacredness, respect and prophecy in the mythology of both communities. In this, the facts that the moon is close to the world changes the shape and size of the crescent to the full moon according to the rotation around the world, causes tide because of the gravitational force play a big role. In both mythological systems, the moon is associated with the sun. In this study, the meanings given to the moon in the mythic worlds of Turkish and Slavic communities will be mentioned, the facts related to the month will be mentioned and the reflections of the beliefs about the moon will be emphasized.

Keywords: Mythology, cult, moon, paganism.

1. GİRİŞ

Mitolojik tasarımlar, kadim dönemlerde henüz bilim dünyası gelişmemişken ortaya çıkmıştır. Bu tasarımların sebebi, insanın gözlemleyebildiği yakın çevreyle ve doğa olaylarıyla ilişkilerini anlamlandırma ihtiyacıdır. İnsan, Dünya'nın nasıl yaratıldığını, kendi soyunun, hayvanların ve bitkilerin nasıl türediğini, mevsimlerin neden ve nasıl değiştiğini, Güneş'in ve Ay'ın nasıl ışık verip yer değiştirdiğini, kendisinin hangi konumda olduğunu belirlemeye çalışmıştır. Doğa güçlerine karşı korkuyla karışık bir saygıyla yapılan ritüeller, oluşturulan tasavvurlar ve anlatılan söylenceler insanın bu sorularına cevap arayışından kaynaklanır. Çok eski dönemlerden beri insanlar, yaşam ve bereket kaynakları olan doğa olaylarına karşı temkinli davranmış, hastalıktan, ölümden, kuraklıktan, sellerden, kıtlıktan, doğal afetlerden korunmak için kişileştirdiği doğal ya da doğaüstü güçlere kurbanlar sunmuş, onları kızdırmamak için bir takım kurallar koymuş, ritüeller düzenlemiş ve kimi zaman da onlardan yardım beklemiştir. Böylece kült kavramı ortaya çıkmıştır. İnsanoğlunun doğa güçlerini temel alarak oluşturduğu arkaik tasarımlar sadece toplum kuralı olmakla sınırlı kalmayıp zaman içerisinde kültürü oluşturan mitlere, efsanelere, masallara, deyim ve atasözlerine de yansımıştır. Dünya mitolojisinin genelinde kabullenilmiş olan belirli evrensel mit kalıpları farklı coğrafyalarda, kimi zaman hâkim kültürün ideolojisiyle kimi zamansa yaşam şeklindeki değişikliklerle biçim değiştirmiştir. Başka bir deyişle, aynı olaylar tarihin farklı dönemlerinde, farklı toplumlarda aynı ya da benzer şekilde yeniden meydana gelmiştir. Mitolojinin eski katmanlarında özel bir yer tutan astral kodlar ise semavi dinlerin de etkisiyle kısmen yeni anlamlar kazanarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu çalışmanın amacı, mitolojinin içerdiği evrensel kavramlara ve simgesel motiflere yer vererek Ay kültü çerçevesinde Türk ve Slav mitolojilerinde benzeşen ve ayrışan yönleri saptamak, ortak paydada buluşan motiflerin genel bir değerlendirmesini yapmaktır.

2. AY VE GÜNEŞ KÜLTÜ

İlkel insan ateşten önce var olan tek ısı ve ışık kaynağını tanımak üzere gökyüzüne odaklanmıştır. Böylelikle ilkel kavimlerin mitolojileri ağırlıklı olarak gökyüzüne dair tasavvurlarla şekillenmiştir. Güneş'ten aldığı ışığı Dünya'ya dolaylı olarak yansıtan ve geceleri Güneş'in yerini alan Ay, göklerden gelen bir ışık kaynağı olarak eski devirlerden itibaren kutsal kabul edilmiştir. Güneş'in aksine gözle görülür bir şekilde küçülüp büyüyerek sürekli değişim içerisinde bulunması ve fiziksel olarak bir döngüsellik göstermesi nedeniyle Ay, insanlar tarafından doğa ve toplum içerisinde gerçekleşen pek çok olguyla özdeşleştirilmiştir. Ayrıca Ay'ın sadece karanlıkta görünür olması ve her gün doğup batması, öbür dünya ve ölüp dirilme ile de ilişkilendirilmiştir. Dünya ile Ay arasındaki dönme ilişkisinin bilinmediği dönemlerde ilahi bir nitelik kazandırılan Ay tapımı; önce Sümer uygarlığında başlamış, Hitit uygarlığından geçerek ilk çağın diğer toplumlarına yayılmıştır. Ay'a tapınma, İskit-Sakalar'da, Kimerler'de ve özellikle de Hunlar'da önemli bir yer tutmuştur (Bayat, 2017: 269-270). Ay merkezli inanç sistemindeki Ay Tanrı kavramı, uzun süre Tanrıçılık kültürünün ana unsuru olmuştur.

Gökle ilgili inanışlar arasında eski Türk halkları için Ay ve Güneş kutsaldır ve her zaman birlikte anılır. Ay, eski dönemlerde yaratılışın kaynağı olarak görülen Güneş'le birlikte adeta işlevleri paylaşmış gibi algılanır. Nitekim Ay, bazı göçebe ve yarı göçebe topluluklarda yaşamın ilk kaynağı olma özelliği taşır. Ancak yerleşik hayata geçildikten sonra Güneş mitinin etkinlik kazanmasıyla birlikte Ay kültü zamanla arka plana itilmiştir. Göçebe toplumlarda ataerkillik baskın olduğu için Ay merkezli inançlar ön planda tutulurken, yerleşik ve toprağa bağlı kavimlerde daha baskın olarak Güneş kültü gelişmiştir (Bayat, 2017: 301). Türk mitolojik sisteminde Ay merkezli inanç sistemi, astral kültürün başlangıçta Tanrı olarak tasarlanmasının bir kalıntısıdır. Güneş kültü baskınlık kazanıncaya kadar geçen zamanda Türk halkları arasında Ay Tanrı, evrenin tek gücü olmuştur. Bu da Ay'ın Dünya'ya en yakın gezegen olmasından, gecenin karanlığını aydınlatmasından, konumunun ve şeklinin gözle görülür bir biçimde değişmesinden kaynaklanmaktadır (Bayat, 2017: 268). Altay Türeyiş Destanı'na göre Ay'ın ve Güneş'in kendi ışıkları yoktur; ışıklarını Tanrı'dan alırlar (Ögel, 2014: 238). Türk mitolojik sisteminde ışık, insanın yaratılmasına yardımcı olur. Yaratılıştaki ışığı gündüz vakti Güneş, gece ise Ay sağlar. Türk mitolojisine göre, mağarada oluşan ve ilk insanın kalıbı olarak kabul edilen çamuru, Güneş ve Ay ışığı pişirir. İlk kadın da aynı bu şekilde yaratılmıştır (İnan, 1986: 21). Radloff'un Altay Türklerinden derlediği ve yerin yaratılışını anlatan mitolojik metin, aydınlık ve karanlık tezadı üzerine kurulmuştur. Tanrı Kayra Han, kaz görünümündeki kişi ile birlikte, aydınlık bir âlemde, suyun üzerinde uçar. Burada aydınlık âlemin önemi, metindeki karanlıklar dünyasının bilinmesi ile daha iyi anlaşılır. Tanrı, ağacın ışıklı tarafındaki

meyvelerin yenmesine izin verirken karanlıkta kalan meyvelerin yenmesini yasaklar. Tanrı Kayra Han, insanlar günah işleyince gök katına çekilir. Kötücül Erlik'e dönüşen kişi ise ışık almayan, Ay'ı ve Güneş'i bulunmayan bir dünyaya Kayra Han tarafından sürülerek cezalandırılır (İnan, 1986: 14). Eski Türk inançları arasında gökyüzü ve ışık dünyası ile ilgili pek çok ritüel yer alır. Hunlar; ışığın temsilcisi olarak gördükleri gök cisimlerine, şafakla birlikte Güneş'e, Ay'ın doğuşunda da Ay'a doğru eğilerek saygı gösterisinde bulunurlar.

Ay'ın evreleri ilk çağlardan beri insanoğlunun ilgi odağı olmuş, Ay'ın küçülüp büyüme evrelerine çeşitli yorumlar ve anlamlar yüklenmiştir. Çok eski dönemlerde insanlar, bazı yaşamsal etkinliklerini Ay'ın hareketlerine göre oluşturulan Ay Takvimi'ne bağlı olarak düzenlemişlerdir. Ay'ın evrelerinin Güneş'e göre daha kısa sürede ve daha gözle görülür biçimde gözlenebilmesi zaman kavramını kısmen somutlaştırmış ve insanların takvim ihtiyacını karşılamıştır. Altay halklarının inancına göre Ay'ın son günleri makbul değildir çünkü bu dönemde kötü ruhlar ortaya çıkar. Bundan dolayı önemli ritüeller bu döneme denk getirilmez, büyük kararlar ertelenir, hatta mümkünse evden dışarı kül bile çıkarılmaz. Yakutlarda hamile kadınlar hamileliğin son ayında gökyüzüne seslenerek Ay'a dua ederler ve "Ay'ın ruhu, bana yardım et" diyerek yalvarırlar (Bayat, 2017: 270). Slav halkları arasında ise Ay ışığı özellikle hamile kadınlar ve yeni doğanlar için tehlikeli ve zararlı kabul edilir. Bu nedenle mehtaplı gecelerde yeni doğan bebekler evden dışarı çıkarılmaz, evdeyken üzerine Ay ışığının vurmasına izin verilmez. Polonyalılar arasındaki inanca göre uyuyan bebeğin üzerine Ay ışığı yansırsa bebek hasta olur. Bunu önlemek için Ay'ın boğulması amacıyla cam kenarında içine emzik konmuş bir kap su bulundurulur (Petruhin, 1995: 246). Bazı bölgelerde ise bebeği Ay ışığından korumak amacıyla beşiğin altında bıçak saklanır (Koval, 2016: 75). Kimi Belarus halkları arasında bazı çocuk hastalıklarının sebebinin Ay ışığı olduğu inancı vardır. Sırplar ve Makedonlar ise Ay'ın insanın hayatını emdiğine inanırlar. Ay'ın doğup batması dünyanın pek çok yerinde ve eski Türklerde ölüp dirilme olarak algılanmıştır. Türk toplumlarının halk inanışlarında Yeni Doğan Ay yenilenme, gençleşme ve dirilme; Hilal olgunlaşma; Dolunay ise yaşlanma ve ölüm gibi anlamlar kazanmıştır. Her ayın başlangıcı doğuşa, dirilişe işaret sayılmıştır (Bayat, 2017: 268). Benzer şekilde Eski Slav halkları arasında Ay'ın Hilal'den Dolunay'a dönmesi Ay'ın doğup büyüdüğü, sonrasında Dolunay'dan tekrar Hilal'e dönmesi Ay'ın yaşlanıp öldüğü ve tekrar Hilal'e dönmesi Ay'ın yeniden doğduğu şeklinde yorumlanmıştır. Slav halkları arasında Ay'ın evreleriyle ilgili şöyle bir bilmece vardır: "Gençken ıslıl ıslıl parlardım, yaşlandıkça sönmeye başladım." (Afanasyev, 2005: 63).

3. AY'A YÜKLENEN ANLAMLAR

Güneş'ten sonra gökyüzündeki en büyük ve en parlak gökcismi olan Ay'ın büyüyüp küçülerek girdiği şekiller, insanoğlunun her zaman dikkatini çekmiştir. Hilal'den Dolunay'a kadar Ay'ın aldığı türlü şekillerin sebebi, Ay'ın neden küçülüp büyüdüğü konusu eski çağların toplumları arasında farklı yorumlara neden olmuştur. İlk insanlar; Ay'ın evrelerini izleyerek Ay'ın küçülmesini yaşlılıkla ya da Ay'ı yenmeye çalışan düşman güçlerle bağdaştırmıştır. Türk inanışlarına göre Ay, göklerde Dolunay şekline bürünüp tepsi gibi görüldüğünde, kurtlarla ayılar koşup Ay'dan birer parça kopararak yerler. Bunun sonucunda üzgün ve yaralı olan Ay, küçülerek kaybolur ve yaralarını sarıp iyileştikten sonra tekrar büyüyerek görünür hale gelir (Harva, 2014: 151; Ögel, 2014: 251). Eski Slav halkları aydınlığın mutluluk, karanlığın ise mutsuzluk getireceğine inandıkları için Ay'ın Hilal'den Dolunay'a kadar olan büyüme ve aydınlanma evresini mutlulukla, aydınlıkla ve bereketle ilişkilendirmişlerdir. Bu dönemde doğan çocukların sağlıklı, mutlu, doğurgan ve uzun ömürlü olacağına inanılır. Hilal'den Dolunay'a kadar olan dönemde yapılacak işlerin çabuk, kolay ve başarılı sonlanacağına dair bir inanç vardır. Tarla ekimi ve hayvan kesimi mümkün olduğu kadar bu dönemlere denk getirilir. Ay küçülürken ve ayrıca Ay ve Güneş tutulmaları sırasında ekilen toprağın verimsiz olacağı, hayvanların ise cılız ve yağsız olacağı düşünülür. Kulübe inşaatı, odun kesimi gibi işlemlerin yapımında da Dolunay'a kadar olan dönem tercih edilir, böylece eve refah geleceğine, kulübenin daha iyi ısınacağına, ahşapların çabuk çürümeyeceğine ve kullanılan malzemelerin uzun ömürlü olacağına inanılır (Afanasyev, 2005: 64). Belaruslar şifalı otları sadece Ay büyürken toplarlar ve ancak bu dönemde şifa vereceklerine inanırlar. Sırplar arasındaki inanca göre ise çocuklar yürümeye başladıkları dönemde Ay büyürken kulakları çekilmelidir, böylece hep genç kalırlar (Petruhin, 1995: 247). Bütün bunlar farklı coğrafyalarda bile olsa Ay kültürünün eski çağlarda sosyo-kültürel ve dini-mitolojik yaşamda ne kadar büyük rol oynadığını gösterir.

Hem Türk hem de Slav mitolojilerinde Ay'a ve Güneş'e cinsiyet verilmiş ve aralarında bir bağlantı kurulmuştur. Birçok Türk kökenli halk, Güneş'e "Güneş Ana", Ay'a ise "Ay Baba" adını vermiştir (Harva, 2014: 148; Ögel, 2014: 237). Ay'ın çoğu kez kadın ya da bakire bir kız olarak tasavvur edilmesi, onun Mitolojik Ana kültüyle ilişkili olduğu fikrini doğurur (Bayat, 2017: 271). Yakutlarda, Güneş ile Ay'ın aşkını ve evliliklerini anlatan çeşitli efsaneler mevcuttur. Türk halklarının düşüncesinde ve destanlarında Güneş her zaman dişi, Ay ise kimi zaman erkek, kimi zaman dişi kabul edilir. Ay, Güneş'in oğlu, erkek kardeşi ya da kocası olabilir. Tatar Türkleri ise Ay'ın kendi ışığını Güneş'ten alması nedeniyle Güneş'i Ay'ın anası olarak görürler (Bayat, 2017: 299). Bunun yanında Ay'ın hem kadın hem erkek olarak tasvir edilmesi, Ay merkezli mitlerin transformasyonu ile ilişkilidir. Kimi zaman dişil varlık olarak kabul edilen Ay Ana, bakirelikle ilişkilendirilir. Prof. Dr. Fuzuli Bayat (2017: 272); bakire olup babasız oğul doğuran mitolojik analardan söz ederek Anadolu'daki Kybele Ana'nın, Babil'deki İhtar Ana'nın, Mısır'daki İsis Ana'nın, Hristiyanlardaki Meryem Ana'nın, Moğollardaki Alangova'nın, Ay Tanrı'nın yeryüzündeki antropomorflaşmış varyantları olduğunu altını çizer. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel (2014: 254) ise Türk halklarının destanlarında insanoğlunun hükümdar soyu Gök-Tanrı ile akraba iken, efsanelerde Güneş ve Ay'la bir şekilde akraba olduğundan söz eder. Bazı efsanelerde Güneş, kimi anlatılarda ise Ay, bir insana aşık olur ve onunla evlenir. Ay ile Güneş arasında büyüklük kıyaslaması yapan bazı Slav halkları arasındaki inanca göre ise Ay, Güneş'in kardeşidir. Bu inanış, "Küçüğü gitti, büyüğü geliyor" gibi bilmecelere yansımıştır. Güneş; geceleri dinlenmeye gittiğinde kardeşi Ay, yeryüzünü aydınlatma görevini üstlenir (Levkiyevskaya, 2000: 88-89; Uzelli, 2016: 33). Slav mitolojisindeki inanca göre Ay, geceleri Güneş dinlenmeye gittiğinde onun yerine ışık verir. Bir başka düşünceye göre ise Güneş ve Ay karı kocadır ve bu evlilikten yıldızlar doğmuştur. Dişil özellikler verilen Güneş, Aralık ayı geldiğinde sıcak ülkelere gider. Haziranda geri gelerek kocası Ay'ı karşılamak üzere yeryüzüne sıcak ışınlarını yayar. Birbirleriyle kavga ettiklerinde ise Güneş ve Ay tutulmaları meydana gelir (Medvedev, 2009: 189).

Ay ve Güneş tutulmaları mitolojik dönemlerde korkuyla karışık bir merak uyandırmıştır. Güneş ve Ay ışığının kesilmesi Dünya'nın sonunun geleceği şeklinde yorumlanmıştır. Kıyametle ilgili efsanelerde, Güneş ve Ay, ışık vermeyecektir. Oysa özellikle eski Türk toplumlarına göre bütün evrenin varlığı doğrudan ışıkla ilgilidir. Buryatlar; canavar görünümündeki bir hayvanın Güneş'i ve Ay'ı takip ettiğine, Ay ve Güneş tutulmaları olduğunda çeşitli hayvanların onları yuttuğuna inanırlar. Eski Türklerde Güneş ve Ay tutulması, ışığın kötü ruhlarla mücadelesi şeklinde yorumlanmıştır. Işıklı Dünya'nın nesnelere ve yansıtıcıları olan Ay ve Güneş'in, tutulma esnasında kötü ruhlar tarafından yakalandığına inanılır. Türk boyları, Yelbegen adlı yedi başlı bir canavarın Ay'ı yemesi sonucunda Ay tutulmasının gerçekleştiğine inanır (Bayat, 2017: 279; Ögel, 2014: 251). Yelbegen'in Yakutlardaki karşılığı ise ayılar ve kurtlardır. Yakutlar Ay'ın küçülmesini, ayılarla kurtların onu yemesi ile ilişkilendirmiştir. Benzer şekilde Slav mitolojisinde de pek çok halk, Ay ve Güneş tutulmalarını bu ışık kaynaklarını kurtların, köpeklerin, şeytanların ya da diğer mitolojik varlıkların yemesiyle açıklar. Güney Slav halklarına göre Ay'ı yiyen yaratık, iki kafalı bir yılandır (Petruhin, 1995: 247). İnsanlar bu tür yaratıkların Ay'ı tamamen yiyip yutmasından ve Ay'ın bir daha ışık saçmamasından, Güneş'in bu duruma üzülmüş onun da ısı ve ışık vermemesinden korkmuştur. Pek çok halk, Güneş'i ve Ay'ı gürültü yaparak koruyacaklarına, kötücül varlıkları bu ısı ve ışık kaynaklarından ancak gürültüyle korkutarak uzaklaştırabileceklerine inanmıştır. Karanlıkla baş edip aydınlığa yardımcı olmak için, insanlar bağırır, teneke ya da davul çalar, taş veya tüfek atar. Böylece aydınlığa ve ışık saçan gök cisimlerine destek olunur. Tutulmanın ardından ritüeller düzenlenip kutlamalar yapılır (İnan, 1986: 29). Bugün bile Anadolu'nun bazı yörelerinde Ay tutulmasında teneke çalınır gürültü yapılır, silah atılır ve tutulmanın ardından dualar okunur (Harva, 2014: 153).

Altay Türklerinde Güneş sığının, Ay ise soğukun sembolüdür. Güneş, ateşten yapılmış olduğu için yakıcı derecede sıcak, Ay ise sudan yaratılmış olduğu için buz gibidir (Harva, 2014: 148). Bu inanç sebebiyle geceleri oluşan nem, don ve buzlanmanın, Ay'dan kaynaklandığı düşünülür. Gece, Batı, Kuzey, soğuk, su, nem, siyah renk gibi kavramlar Ay kültü ile ilişkilendirilmiştir. Sıcaklığın ve ışığın, hayatın; soğuk ve karanlığın ise ölümün simgesi olması, zamanla Güneş kültürünün Ay kültürünü ortadan kaldırdığına işaret olabilir (Bayat, 2017: 300). Daha soğuk iklimlerde yaşayan Türk halkları arasında anlatılan kimi efsanelerde Ay'a Güneş'ten daha fazla değer verilmiştir. Güneş'in, ışıklarını ve sıcaklığını esirgediği kimi bölgelerde Ay, Güneş'ten daha güçlü kabul edilmiş ve hatta Güneş'in öldüremediği kötü ruhları bile Ay'ın öldürdüğüne inanılmıştır (Ögel, 2014: 250). Eski Slav halkları

arasında da aydınlığın, yaşamın ve sıcaklığın karşısı olan Ay, soğukun, ölümün ve karanlığın simgesidir. Karanlıkta ve soğukta ortaya çıkması nedeniyle Slav mitolojisinde genellikle Ay'a olumsuz anlamlar yüklenmiştir (Koval, 2016: 73). Bulgarlar arasındaki inanca göre Güneş ve Ay, birbirlerinden farklı yönlerde hareket ederek zıtlığı temsil ederler. Ayrıca eski Slav halkları arasındaki inanca göre Ay, yeryüzünde küçülürken öteki dünyayı aydınlatır. Dolayısıyla Ay, ölümle ilişkilendirilir (Petruhin, 1995: 245-246).

Ay'ın kehanetle ilişkisi muhtemelen deprem, yıldırım, kasırga gibi birtakım doğa olaylarının vuku buluşunun Ay'ın şeklindeki değişmelerle kimi zaman tesadüfi olarak paralellik göstermesi sonucu keşfedilmiştir. Buna göre deprem ile Ay ilişkisi ve mevsimsel birtakım değişimlerin Ay'ın hareketlerinde tespit edilmesi gibi ampirik bazı gözlemler, Ay'a böyle bir anlam yüklenmesine yol açmış olabilir. Muhtemelen fırtına, deprem, Ay ve Güneş tutulmaları gibi doğa olaylarının gökcisimlerinin hareketi ile bağdaştırılması ve bu olayların sebep-sonuç ilişkilerinin bilimsel bir temele oturtulamaması, gökcisimlerinin Dünya'yı yöneten üstün güçler olarak düşünülmesine yol açmıştır. Kimi Türk efsanelerinde Güneş'in ve Ay'ın bir ayna olarak tasavvur edilmesi, kehanetlerle ilgili inanç ve ritüellerle alakalıdır. Bu inanışlara göre yeryüzünde yaşanan her şey Güneş ve Ay tarafından bir kahinin aynasına yansıtılır. Bundan yararlanan kahin, Güneş'in ve Ay'ın yansımalarına bakarak uzaktaki bir kişinin bile kaderini görebilir. Belki de bu sebepten dolayı Sibiryâ şamanları kıyafetlerinin üzerine metal parçaları ve ayna asıp taşırlar (Harva, 2014: 145-146). Ayrıca Şamanların Kamlık yaparken mehtaplı geceleri seçmeleri ve davullarını Ay motifleriyle süslemeleri, Ay'a verdikleri önemin bir göstergesidir. Eski Slav halkları arasındaki yaygın bir inanca göre ise kötü ruhlar geceleri aynada görülür. Güneş'in ve Ay'ın ışığını çalan bu ruhlar geceleri karanlığa ve aynı zamanda da Güneş ve Ay tutulmalarına neden olurlar. Bu nedenle evde aynanın kırılması uğursuzluğa işaret sayılır (Afanasyev, 2005: 55).

Pek çok halk, zamanı ölçmek amacıyla Ay'ın evrelerini takip ettiği için ilk çağlardan beri Ay'ın hareketlerine göre eylem yapma inancı vardır. Savaşa girme, kazanıp yenilme hep bu harekete göre fal açılarak değerlendirilmiştir. Örneğin, Moğollar sefere çıkış veya benzeri olayları sadece Dolunay ya da Yeni Ay dönemlerinde gerçekleştirirler. Yakutlar, Finliler ve Estonyalılar düğün merasimlerini Yeni Ay dönemine denk getirirler (Harva, 2014: 149). Hunlar savaş sırasında Ay büyüdüğü zaman geri çekilirler. Tunguzların da savaşa çıkmak için Dolunay'ı bekledikleri bilinir. Prof. Dr. Fuzuli Bayat'ın belirttiğine göre (2017: 270) Hun döneminden beri atlı konar-göçer Türk halkları önemli kararları Ay'ın durumuna göre alır ve askeri hareketlerde Ay'ın onları yönlendirdiğine inanırlar. Eski Slav halkları ise Ay'a karşı fal bakarak savaşa ya da uzak diyarlara giden yakınlarının sağ olup olmadığına karar verirler. Bunun için bir insana ait kafatası bulmaları, bunu üç defa suya batırmaları ve Dolunay'da kafatasının arasından aya bakmaları gerekir. Kadınlar savaşa giden kocalarını önlerinde görürlerse sağ olduğuna, Ay'ın üzerinde görürlerse ölmüş olduğuna inanırlar (Petruhin, 1995: 246). Ay'ın üzerindeki lekeler hemen hemen bütün halkların hayal gücünü meşgul etmiştir. Bununla ilgili çeşitli efsaneler türetilmiştir. Türk halkları arasında yaygın olan bir inanışa göre Ay'ın üzerindeki lekeler, Ay'dan yardım isteyen bir kızın efsanesiyle ilgilidir. Buna göre Ay, yeryüzünde çok zor bir hayat süren yetim bir kıza acıyarak onu yanına almıştır. Lekeler, her iki omzunda birer su kovası taşıyan bir kız görünümünde yorumlanır. Altay Tatarlarında, Ay'da yaşayan ihtiyar bir adamdan söz edilir. Efsaneye göre bu ihtiyar, hem çok kötülük yapmıştır hem de insan yiyerek yaşamıştır. Ay ve Güneş yeryüzündeki insanları bu adamdan kurtarmak için seferber olur. Güneş yeryüzüne inerse tüm insanları ısıyla yakacağını söyleyince bu görevi Ay üstlenir. Yeryüzüne iner, çalılıkta bulduğu adamı çalıyla birlikte gökyüzüne çeker. İşte Ay'daki lekeler bu adamı ve çalılıkları göstermektedir (Harva, 2014: 151). Bir Kazak efsanesine göre eskiden Güneş ve Ay iki güzel kızdır. Birbirlerini kıskanan kızlardan Güneş, Ay'ın yüzünü tırmalayınca Ay'ın yüzeyinde lekeler oluşmuştur (Çoruhlu, 2000: 25). Slav mitolojisinde ise Ay'ın üzerindeki lekeler Kabil ile Habil söylencesine dayandırılır. Söylenceye göre Kabil ile Habil tarlada saman biçerken kavga ederler. Kabil dirgenle Habil'i öldürür. Tanrı, Kabil'i kardeş katili ilan eder ve Kabil hiçbir yerde barınamaz. Kabil'i sadece Ay kabul eder. Böylece Kabil'in günahının Ay'ın üzerinde bir leke olarak kaldığına inanılır (Koval, 2016: 74).

Mitolojik sistemlerin zamanla gelişmesiyle birlikte Ay merkezli mitlerin zamanla eski anlamını yitirerek yalnız sembol ya da işaretlere dönüştüğü görülür. Arkaik mitolojik tasavvurlarda eski tanrıların zoomorfik özelliklere bürünmeleri, insanın yakın çevresiyle ilişkisine sıkı sıkıya bağlıdır. Böylece Ay kültürünün kimi özellikleri yeryüzündeki simgesini boğa kültüründe bulmuştur. Zamanla Ay'ın başlıca sembolleri bazı halklar arasında boğa, koç, balık, inek ya da yılan motifine dönüşmüştür (Bayat, 2017:

269). Boynuzu simgeleyen Hilal, İslam'ın sembolü, Güneş'i simgeleyen haç ise Hristiyanlığın sembolü haline gelmiştir. Hayvanların isim, görünüş, tabu ya da statü gibi konumsal ve fiziksel bir takım ayırt edici işaretleri ve özellikleri kültür dilinin zoomorfik kodlarını oluşturmuş, sembollere yüklenen anlamların işlevsel amacını ve derinlerde yatan yorumlarını ortaya çıkarmaya yardımcı olmuştur (Koval, 2016: 213).

4. SONUÇ

Mitolojik sistemler karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Türk ve Slav halklarının Ay kültü kapsamında aynı mit kalıplarını kullanarak hem benzer hem de farklı mitler ortaya koyduğu sonucuna ulaşılabilir. Tıpkı toplumlar gibi mitlerin de birbirleriyle etkileşim içinde olduğu göz önünde bulundurulursa, etkileşim sonucunda ortak ve evrensel bir bütünlüğün oluştuğundan ve mitlerdeki ana motiflerin farklı yerlerde türemiş olsalar bile geçmişten günümüze kendilerini tekrar ederek ve farklı toplumlarda bazı değişiklikler göstererek yaşamaya devam ettiklerinden söz edilebilir (Kaşoğlu, 2017: 525). Dünya mitolojisinde farklı coğrafyaların halkları mitler ve söylenceler aracılığıyla ortak bir kültür oluştururken kendi kültürlerini korumayı da başarmışlardır. Mitolojiyi oluşturan sistemler, toplumların yaşadıkları dönemle, coğrafyayla, iklim koşullarıyla, benimsedikleri dini inançlarla ve kültür düzeyleriyle yakından ilişkilidir. Bundan dolayı her halkın mitolojisi kendine özgü birtakım özelliklere sahiptir. Ancak Türk ve Slav mitolojilerinde olduğu gibi insanı doğayla bütünleştiren sistemlerde bazı tasavvurların evrensel olması da doğaldır. Çünkü pek çok mitolojik sistemin temelini insanın bizzat kendisiyle ve yakın çevresiyle alakalı tasavvurları oluşturur. Doğa ve doğa olayları ise tüm bilinmezliğiyle evrensel bir olgu olarak bütün mitolojik sistemlerde kendisine karşı korku ve saygıyla yaklaşılacak ve sırları çözülmeye çalışılan en önemli unsur olmuştur. Gökyüzünün iki büyük ışık kaynağından biri olan Ay'a atfedilen özellikler ve Ay kültü, Dünya ile Ay arasındaki dönme ilişkisinin bilinmediği dönemlerde bu gökcismin ilahi bir nitelik kazandırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ay'ın evreleri, düzenli olarak belli aralıklarla küçülüp büyümesi, üzerindeki lekeler, Ay tutulması gibi kozmik olaylar, bilinmezliğin sırrını çözmeye çalışan pagan halklar tarafından kimi zaman farklı, kimi zamansa benzer tasavvur ve inanışlarla anlamlandırılmıştır. Bu benzerlik ve farklılıklar, karşılaştırmalı mitoloji çalışmalarına yön vermenin yanı sıra ilkel toplumların kültürel birikimlerine, birbirleriyle etkileşimlerine ve evrensel kodların oluşumuna da dikkat çekmektedir.

KAYNAKLAR

- AFANASYEV, A. N. (2005). *Mifologiya drevney Rusi*. Moskva: Eksmo.
- BAYAT, F. (2017). *Türk Mitolojik Sistemi*. Cilt 1, İstanbul: Ötüken.
- ÇORUHLU, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- HARVA, U. (2014). *Altay Panteonu*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- İNAN, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm. Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KAŞOĞLU, A. (2017). Türk ve Rus Mitolojisinde Su Kültü. *The Proceedings & Abstracts of ICSSER. 3rd International Conference on Social Sciences & Education Research, April 27-29, 2017. Rome, Italy, 519-526.*
- KOVAL, V. İ. (2016). *Mifologiçeskiye verovaniya vostoçnuh slavyan*. Gomel: GGU im. Skorını.
- LEVKIYEVSKAYA, E. E. (2000). *Mifi russkogo naroda*. Moskva: Astrel-AST.
- MEDVEDEV, Yu. M. (2009). *Russkiye legendi i predaniya*. Moskva: Eksmo.
- ÖGEL, B. (2014). *Türk Mitolojisi*. II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- PETRUHIN, V. Ya. (1995). *Slavyanskaya mifologiya*. Moskva: Ellis-Lak.
- UZELLİ, G. (2016). *Slav Mitolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.